

Оцінка бар'єрів розвитку малого підприємництва в регіонах України

Досліджено бар'єри розвитку малого підприємництва в регіонах України та надано їх оцінку. Виявлено основні причини, що перешкоджають розвиткові малого підприємництва в регіонах. Проаналізовано проблеми розвитку малого підприємництва в регіонах та запропоновано шляхи їх розв'язання.

Investigated barriers to small business development in the regions of Ukraine and provided their assessment. The basic reasons that hinder the development of small business in the regions. The problems of small business development in the region and proposed solutions.

Ключові слова: *мале підприємництво, регіон, адміністративні бар'єри розвитку, обмежувальні бар'єри розвитку.*

Вступ. Сучасні реалії вимагають від малого бізнесу підвищення рівня їх конкурентоздатності шляхом дослідження основних детермінант стабільного та стійкого розвитку малого підприємництва в регіонах. Під впливом малого підприємництва в регіонах розвиваються нові регіональні ринки, оскільки підприємці є креативними за своєю природою і здатні створювати не лише нові товари та послуги, а й формують нового споживача з новими вимогами, запитами, уподобаннями.

Проблеми малого підприємництва, і, зокрема, питання стимулювання та державного регулювання його регіонального розвитку, досліджують сучасні вітчизняні науковці: І. Благун, З. Варналій, В. Грушко, М. Дем'яненко, Г. Кампо, А. Кисельов, Т. Ковальчук, М. Крупка, І. Кузнецова, І. Михасюк, та інші. У наукових працях вітчизняних економістів відображено окремі аспекти сутності та ролі малого підприємництва в розвитку національної економіки, вплив різноманітних чинників економічного, організаційного, правового, соціально-психологічного характеру, які визначають розвиток малих підприємств, проте діалектика формування й розвитку нової моделі національної економіки висуває нові питання, відповіді на які повинні бути адекватними нинішнім економічним умовам, що реально склались в Україні.

Тому необхідне подальше дослідження проблеми забезпечення ефективного функціонування суб'єктів малого підприємництва та їх впливу на розвиток економіки регіону.

Результати дослідження. Встановлення бар'єрів, що гальмують підприємництво у сфері малого бізнесу є необхідним кроком для визначення напрямку ефективного розвитку цієї сфери. Наукова література на дану тематику подає приклади досліджень, що стосуються обмежень, які гальмують підприємницьку діяльність в різні періоди і в окремих регіонах країни. Дослідження наукових праць дало можливість визначити наступні обмежувальні бар'єри малих підприємств: відсутність фінансових ресурсів; попит на місцевому та регіональному ринку; сума податкового зобов'язання; організаційно-правові умови; бар'єри для інновацій і технологій; доступ до економічної інформації; відсутність кваліфікованих працівників на ринку праці.

В сучасних умовах бар'єри розвитку вітчизняного малого бізнесу доцільно виокремлювати наступним чином:

I. Згідно Концепції «Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки» стан малого підприємництва в Україні характеризується наступними недоліками [1]: нерівномірність концентрації суб'єктів малого підприємництва за регіонами. Найбільша кількість зазначених суб'єктів у м. Києві, Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Одеській, Київській та Львівській областях; нерівномірність розподілу за видами економічної діяльності. У сфері торгівлі та послуг питома вага суб'єктів малого і середнього підприємництва становить 64,7 відсотка їх загальної кількості, сфері промисловості – 13 відсотків, сільського господарства – 13,1 відсотка, будівництва – 9,2 відсотка. Наявність зазначених недоліків не сприяє збільшенню внеску суб'єктів малого підприємництва у створення внутрішнього валового продукту і розв'язання проблеми зайнятості.

Основними причинами, що перешкоджають розвиткові малого підприємництва, є:

- нестача внутрішніх фінансових ресурсів, складність доступу до зовнішніх джерел фінансування та залучення інвестицій;
- неналежний рівень розвитку інфраструктури підтримки малого підприємництва;

- ускладнений порядок проходження дозвільних (погоджувальних) процедур і, як наслідок, їх висока витратність;
- недосконалість процедур здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності;
- складність процедур сертифікації і стандартизації товарів та послуг;
- нестабільність законодавства у сфері розвитку малого підприємництва, що не дає можливості суб'єктам підприємництва планувати свою діяльність на тривалий період;
- низький рівень відповідальності посадових осіб дозвільних органів та обізнаності підприємців про правові механізми їх захисту;
- недосконалість механізму партнерства між державою та малим підприємництвом;
- низький рівень активності суб'єктів малого підприємництва щодо захисту власних інтересів;
- неналежний рівень інформаційного, консультативного та методичного забезпечення підприємницької діяльності, у тому числі з питань сертифікації продукції та послуг, а також впровадження систем управління якістю;
- недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого підприємництва;
- низький рівень залучення молоді та сільського населення до малого підприємництва.

Поряд з «системними» причинами розвиток малого підприємництва обмежують і діючі адміністративні бар'єри, а саме перешкоди, які пов'язані з виконанням суб'єктами підприємництва обов'язкових правил та процедур, передбачених законними та підзаконними актами, а також свавілля органів державної влади різного рівня, що заважає створенню та розвитку малих підприємств. Саме усуненню адміністративних бар'єрів необхідно приділяти особливу увагу, оскільки вони викликані, як правило, необ'єктивними причинами, усунення їх не потребує значних матеріальних та фінансових витрат і в першу чергу залежить від досконалості законодавчої бази регулювання підприємницької діяльності та рівня правової культури.

До адміністративних бар'єрів, які сьогодні негативно впливають на розвиток та діяльність суб'єктів малого бізнесу, можна віднести: проблеми реєстрації; недосконалість системи ліцензування; значну кількість контролюючих органів і дублювання ними функцій; бюрократичні дії органів державної виконавчої влади.

Бондар І.О. у своєму науковому дослідженні зазначає, що на даний момент існує ціла низка проблем, що стримують розвиток малого бізнесу, а саме: неоднозначність трактувань законодавчих актів і положень з підтримки розвитку малих підприємств; нечіткість інформації стосовно інтересів бізнес-середовища; труднощі здійснення лізингових та кредитних відносин та ін. Існуючі засоби (програми, схеми тощо), спрямовані на поліпшення й створення сприятливих умов розвитку, не можуть вирішити ці проблеми у зв'язку з відсутністю на рівні малого підприємництва інструментарію з підтримки прийняття рішень щодо розвитку. Необхідною умовою для його розробки є чітке уявлення про об'єкт, для якого він розробляється [2, с. 13-14].

На думку професора Войнаренка В.І. типові недоліки у розвитку малого бізнесу доцільно виокремити наступним чином:

1. Зменшується частка малих підприємств, що працюють у виробничій сфері.
2. Нерівномірним залишається розвиток МП в регіональному розрізі.
3. Зовнішнє середовище залишається в цілому несприятливою для розвитку МП [3].

Комірний А.В. у своєму науковому дослідженні виокремлює наступні негативні тенденції розвитку малого підприємництва в Україні, зокрема: відсутність ефективної взаємодії малого підприємництва із середнім та великим бізнесом; оскільки ринок і сфери діяльності повністю не поділяються за видами та масштабами підприємств, то малі підприємства мають повний спектр напрямів діяльності; проблема життєвого циклу суб'єктів малого підприємництва та їх «ротації»; функціонування малого підприємництва у межах недостатньо розвиненої інфраструктури та забезпечення його діяльності, адже розвиток інфраструктури підтримки малого підприємництва є одним з найважливіших факторів становлення малого підприємництва; вплив

специфічних соціальних умов комерційної діяльності в Україні (соціокультурний аспект) [4, с. 8 – 9].

Найбільш слабкими рисами системи державного регулювання малого бізнесу, що діє в Україні, є такі: пасивна роль виробників, які, як правило, володіють більшим обсягом професійних знань, ніж державні чиновники, і можуть краще обґрунтувати необхідні норми і стандарти щодо продуктів або послуг, але пасивна роль споживачів, діалог з якими у держави утруднений, не дозволяє враховувати їх потреби в стандартах і регулюючих нормах; неповнота інформації у держави і низька швидкість перегляду регуляторних нормативів прирікають таку систему регулювання на істотні погіршеності, котрі обертаються, з одного боку, високими бар'єрами для бізнесу, а з іншого – низьким ступенем захисту для споживача [5].

При цьому Комірний А.В. пропонує наступну класифікацію видів державного регулювання економіки малого підприємництва [4, с. 8 – 9]:

- залежно від етапів підприємницької діяльності виділено такі види державного регулювання малого підприємництва: регулювання, пов'язане з входом і виходом на ринок; регулювання процесу будівництва заводів, фабрик; регулювання виробничої діяльності; регулювання торговельних операцій; регулювання транспортування і зберігання товарів;

- залежно від галузі економіки: державне регулювання в промисловості, агропромисловому комплексі, на транспорті тощо;

- залежно від належності учасників підприємництва до тієї або іншої держави.

Альтернативним виходом з даної ситуації є доповнення державного регулювання механізмом саморегулювання бізнесу, що поки не знайшов широкого застосування в Україні. В українській науковій літературі проблема саморегулювання малого і середнього бізнесу є маловивченою. Можна відзначити внесок З.Варналія, який порушив питання щодо самоорганізації малого і середнього бізнесу, чим заклав основи розвитку ідеї його саморегулювання.

Саморегулювання бізнесу повинне розглядатися як важлива складова інституційного механізму суспільства, використання якої дозволить удосконалити регуляторний механізм розвитку малого бізнесу [5].

Однією з основних умов подолання негативних тенденцій є розроблення комплексу заходів щодо розв'язання проблем, які перешкоджають подальшому розвитку малого підприємництва. Розв'язання таких проблем належить до компетенції центральних та місцевих органів виконавчої влади, державних органів, що здійснюють регулювання в окремих сферах діяльності, органів місцевого самоврядування і потребує комплексного підходу, скоординованої діяльності на основі використання програмного методу [1].

Розв'язання проблем розвитку малого підприємництва може відбуватися двома варіантами.

Перший варіант передбачає поступове вирішення проблемних питань розвитку малого підприємництва під час виконання наявних галузевих і регіональних програм, у тому числі спрямованих на розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва. Недоліком зазначеного варіанта є неможливість комплексного розв'язання проблеми.

Другий, оптимальний варіант передбачає розроблення, затвердження та виконання Програми, що спрямована на реалізацію положень Закону України "Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні". Реалізація зазначеного варіанта дасть змогу спрямувати державні ресурси на розв'язання проблеми та підвищити рівень відповідальності органів влади за стан розвитку малого підприємництва.

Проблеми розвитку малого підприємництва передбачається розв'язати наступними шляхами:

- дерегуляції господарської діяльності, у тому числі в результаті: спрощення порядку започаткування та припинення підприємницької діяльності; удосконалення процедур ліцензування та отримання документів дозвільного характеру; упорядкування та удосконалення процедур здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, зменшення кількості заходів державного нагляду (контролю), усунення дублювання функцій та необґрунтованого втручання держави у господарську діяльність;

- розширення можливостей доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до отримання кредитних ресурсів, у тому числі в результаті: розроблення та впровадження нових фінансових інструментів; надання гарантій та поруки за кредитами; залучення міжнародних організацій до кредитування;

– надання підтримки інноваційно-орієнтованим суб'єктам малого і середнього підприємництва, в тому числі в результаті: посилення захисту прав власника, інвестора, а також корпоративної безпеки бізнесу; стимулювання суб'єктів малого і середнього підприємництва до провадження діяльності з використанням наукоємних, ресурсо- та енергозберігаючих інноваційних технологій; підвищення ефективності та розширення сфери застосування інструментів державної підтримки інноваційної діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва шляхом надання грантів, прямого інвестування інноваційних проектів, надання фінансових гарантій, стимулювання участі банків в інвестуванні інноваційної діяльності, надання нефінансових послуг та інших видів підтримки, державного замовлення на розроблення і впровадження новітніх технологій за пріоритетними напрямками, оновлення матеріально-технічної бази наукової та науково-технічної діяльності; розвитку співробітництва у сфері інноваційної діяльності між державою, суб'єктами малого і середнього підприємництва, вищими навчальними закладами та науково-дослідницькими установами; розроблення і виконання програм інтеграції суб'єктів малого і середнього підприємництва в національні та міжнародні інноваційні і технологічні кластери; забезпечення на безоплатній основі дистанційного доступу громадськості до патентно-інформаційних ресурсів, зокрема, щодо описів винаходів, корисних моделей, промислових зразків, знаків для товарів і послуг, селекційних досягнень, що сприятиме ефективному захисту прав на такі об'єкти;

– сприяння розвитку інфраструктури підтримки малого підприємництва, в тому числі у результаті: підтримки створення бізнес-інкубаторів, що здійснюють надання комплексу послуг, зокрема послуг аутсорсингу, центрів трансферу технологій, консалтингових центрів, венчурних фондів, інноваційних бізнес-інкубаторів, що здійснюють підтримку нових проектів та надання венчурного фінансування; визначення на законодавчому рівні понять “бізнес-центр”, “бізнес-інкубатор”, “кластеризація”, “субконтрактація”; поширення позитивного досвіду використання нових інструментів кооперування суб'єктів малого, середнього і великого підприємництва, практики пошуку партнерів за кордоном; створення інформаційно-консультаційних центрів з використанням Інтернету;

– запровадження механізму проведення якісної оцінки діяльності об'єктів зазначеної інфраструктури; підтримки експортної діяльності суб'єктів малого підприємництва, в тому числі в результаті: гармонізації актів національного законодавства у сфері технічного регулювання, захисту прав інтелектуальної та промислової власності з міжнародними нормами і правилами; забезпечення державної підтримки страхування операцій з експорту; створення системи навчання з питань провадження зовнішньоекономічної діяльності в рамках виконання програм підтримки суб'єктів малого підприємництва та проектів міжнародної технічної допомоги; створення умов для запровадження суб'єктами малого підприємництва систем управління якістю продукції;

– розвитку соціальної відповідальності бізнесу, в тому числі в результаті: гармонізації актів національного законодавства з міжнародними стандартами соціальної відповідальності бізнесу; розроблення методики проведення аудиту соціальної відповідальності бізнесу з використанням системи якісних та кількісних індексів для визначення соціальних рейтингів суб'єктів малого і середнього підприємництва; делегування органам виконавчої влади та місцевого самоврядування функцій із створення системи збору інформації та баз даних для проведення аудиту соціальної відповідальності бізнесу; оприлюднення галузевих та регіональних рейтингів суб'єктів господарювання щодо їх соціальної відповідальності; розроблення механізму створення центрів аудиту соціальної відповідальності бізнесу як складових соціальної інфраструктури; стимулювання розроблення бізнес-асоціаціями, галузевими асоціаціями виробників рекомендацій щодо впровадження на добровільній основі міжнародних стандартів звітності про соціальну відповідальність бізнесу; удосконалення системи професійної освіти, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого підприємництва; співпраці між державою, приватним сектором та громадськими організаціями у сфері навчання підприємництву; удосконалення системи інформаційної підтримки, зокрема шляхом створення інформаційної системи; проведення моніторингу умов провадження підприємницької діяльності, зокрема із застосуванням регіональних рейтингів ведення бізнесу;

– розширення можливостей участі суб'єктів малого підприємництва у реалізації проектів державно-приватного партнерства у результаті: створення

державного реєстру проектів державно-приватного партнерства з можливістю доступу до інформації для суб'єктів малого підприємництва; поширення серед суб'єктів малого підприємництва інформації про ефективність та переваги участі в реалізації проектів державно-приватного партнерства; проведення серед суб'єктів малого підприємництва роз'яснювальної роботи з використання механізмів реалізації проектів державно-приватного партнерства у різних секторах економіки та соціальної сфери; підвищення ролі місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у підтримці розвитку малого підприємництва, зокрема шляхом розроблення та виконання регіональних та місцевих програм розвитку малого підприємництва; формування фонду нежитлових приміщень та земельних ділянок для надання в оренду суб'єктам малого підприємництва на пільгових умовах; забезпечення розвитку сільськогосподарського підприємництва та кооперації, зокрема шляхом державної підтримки формування та поліпшення матеріально-технічної бази виробників сільськогосподарської продукції [1].

Розвиток малого підприємництва в Україні має стати важливим фактором піднесення ефективності вітчизняної економіки. Концепція регіонального розвитку, яка сьогодні набуває значного поширення і підтримки та згідно з якою економічний розвиток повинен відповідати соціальним та екологічним стандартам, підкреслює, що малі підприємства володіють високим інноваційним потенціалом і чинять менший негативний вплив на оточуюче середовище, ніж великі.

На сьогодні динамічний розвиток малого підприємництва є важливим шляхом мобілізації ендogenous потенціалу регіонів, засобом вирішення соціальних проблем, серед яких – підвищення зайнятості та рівня доходів населення й наповнення місцевих бюджетів.

Зважаючи на означені чинники, доцільно зазначити, що створення сприятливих умов для розвитку малого підприємництва в регіонах великою мірою залежить від комплексу відповідних дій і заходів місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, що, у свою чергу, повинні бути втілені у регіональній політиці.

Регіональною політикою розвитку малого бізнесу слід вважати, з одного боку, чітко опрацьовану в законодавчому аспекті практичну діяльність

центральных органів виконавчої влади і місцевих державних адміністрацій в усіх регіонах країни, спрямовану на створення необхідного комплексу умов розвитку малого підприємництва, а з іншого – соціально-економічні заходи, здійснювані на основі загальнодержавної політики, закріпленої у законодавстві, самими регіонами для досягнення певних регіональних і місцевих цілей та завдань [6, с. 65].

Висновки. Державна підтримка малого бізнесу повинна впроваджуватись за такими напрямками [3]:

1. Удосконалення податкової системи.
2. Стабілізація чинного законодавства.
3. Розвиток мікрокредитування для суб'єктів підприємництва.
4. Скорочення кількості перевірок та контролю за діяльністю підприємств малого бізнесу. У цьому випадку можна очікувати поліпшення ситуації з розвитку малого бізнесу.
5. Створення розвиненого підприємницької інфраструктури (консалтингові фірми, кредитні спілки, центри підвищення кваліфікації підприємців).

Виокремлені тенденції є надзвичайно важливими, особливо на сучасному етапі економічного розвитку України, коли її визнано країною з ринковою економікою. Необхідно також звернути увагу на аналіз існуючих проблем розвитку підприємництва з урахуванням вступу України до Світової організації торгівлі і формування нових механізмів співпраці з Європейським Союзом.

Література

1. Концепція «Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки» від 28 серпня 2013 р. №641-р. / Авт.-упоряд. Г. О. Андрощук, І. Б. Жилияєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
2. Бондар І.О. Моделювання розвитку малих виробничих підприємств на основі процесів взаємодії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.екон. наук: спец. 08.00.11 «Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці» / І.О. Бондар. – Харків, 2008. – 28 с.

3. Бутенко А. І. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу:[монографія] / А.І. Бутенко, М. П. Войнаренко. –Донецьк : НАН України, Ін-т економіки пром-сті, 2011. – 326 с.
4. Комірний А.В. Державне регулювання розвитку малого підприємництва вринкових умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд.екон.наук: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / А.В. Комірний – Київ, 2010. – 21 с.
5. Беззубова М.О. Регулювання розвитку малого і середнього бізнесу в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.екон.наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / М.О. Беззубова. – Київ , 2010. – 28 с.
6. Умеров Р.Е. Особливості розвитку малого підприємництва в Україні / Р.Е. Умеров // Економіка та управління національним господарством. – 2012. – № 10 (136). – С. 64-67.